

OLIV TA'LIMDA INTEGRATIV YONDASHUV MOHIYATI, DIDAKTIK XUSUSIYATLARI VA FUNKSIONAL IMKONIYATLARI

Sadriddinova Feruza Meliyevna

Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

<tel:990136082> feruzasadridinova0102@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8678-4533>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21820910>

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida integrativ yondashuvning pedagogik va didaktik mohiyati, uning asosiy xususiyatlari hamda zamonaviy mutaxassislarni tayyorlashdagi funksional imkoniyatlari atroflicha tahlil qilinadi. Maqolada fanlararo aloqadorlikni ta'minlash, talabalarning tizimli fikrlash va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda integratsiyalashgan ta'lim texnologiyalarining o'rni amaliy misollar va didaktik tamoyillar orqali asoslab berilgan

Kalit so'zlar: Integrativ yondashuv, Didaktik xususiyatlar, Funksional imkoniyatlar, Oliy ta'lim, Fanlararo aloqadorlik, Tizimli fikrlash, Kognitiv model, Kasbiy kompetensiya, Metakompetensiyalar, Integratsiyalashgan ta'lim texnologiyalari, Binar darslar, Kasbiy mobillik

СУЩНОСТЬ, ДИДАКТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Садриддинова Феруза Мелиевна

доцент Джизакского государственного педагогического университета

Аннотация: В данной статье представлен всесторонний анализ педагогико-дидактической сущности интегративного подхода в системе высшего образования, его основных особенностей и функциональных возможностей в подготовке современных специалистов. В статье обосновывается роль интегрированных образовательных технологий в обеспечении междисциплинарного взаимодействия, формировании у

студентов системного мышления и профессиональных компетенций на практических примерах и дидактических принципах

Ключевые слова: Интегративный подход, Дидактические особенности, Функциональные возможности, Высшее образование, Междисциплинарность, Системное мышление, Когнитивная модель, Профессиональная компетенция, Метакомпетенции, Интегрированные образовательные технологии, Бинарные занятия, Профессиональная мобильность

THE ESSENCE, DIDACTIC CHARACTERISTICS AND FUNCTIONAL CAPABILITIES OF THE INTEGRATIVE APPROACH IN HIGHER EDUCATION

Sadriddinova Feruza Melievna,

Associate Professor at Jizzakh State Pedagogical University

Abstract: This article presents a comprehensive analysis of the pedagogical and didactic essence of the integrative approach in higher education, its key features, and its potential for training modern specialists. The article substantiates the role of integrated educational technologies in promoting interdisciplinary interaction, developing students' systems thinking, and developing professional competencies using practical examples and didactic principles

Ключевые слова: Интегративный подход, Дидактические особенности, Функциональные возможности, Высшее образование, Междисциплинарность, Системное мышление, Когнитивная модель, Профессиональная компетенция, Метакомпетенции, Интегрированные образовательные технологии, Бинарные занятия, Профессиональная мобильность

Bugungi tezkor va murakkab dunyoda oliy ta'lim oldida turgan eng katta vazifa - bu shunchaki bilimlarni bo'lak-bo'lak holda berish emas, balki talabalarda borliqni va kasbiy muammolarni yaxlit ko'ra olish ko'nikmasini shakllantirishdir. Uzoq yillar davomida oliy o'quv yurtlarida ta'lim "fan markazlashgan" akademik izolyatsiya tamoyili bo'yicha tashkil etildi: fizik ozicha, matematika ozicha, iqtisodiyot esa mutlaqo boshqa dunyolardek o'qitildi. Natijada, diplom olgan yosh

mutaxassis amaliyotga kirib kelganda, olgan nazariy bilimlarini real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda bir-biri bilan bog'lay olmay qiyinchilikka duch kelmoqda.

Aynan shu uzilishni bartaraf etish uchun zamonaviy oliy pedagogikada integrativ yondashuv markaziy o'ringa chiqmoqda. Ta'kidlash mumkinki, integrativ yondashuv - bu shunchaki ikki yoki undan ortiq fanni bir darsga sun'iy ravishda "qo'shib qo'yish" emas. Bu - ta'lim mazmuni, maqsadi va metodlarini sifat jihatidan yangi darajaga olib chiquvchi, talabaning fikrlash darajasini kengaytiruvchi didaktik tizimdir.

Integrativ yondashuv mohiyatini anglash uchun, eng avvalo, integratsiya atamasining tub ma'nosiga nazar tashlashimiz zarur. Integratsiya (lotincha "integration"- tiklash, to'ldirish, "integer" - yaxlit, butun) - bu ilgari alohida bo'lgan unsurlar, qismlar va bilim sohalarini yagona, jipslashgan butunlikka birlashtirish jarayoni va natijasidir. Oliy ta'lim konseptida integrativ yondashuv deyilganda, turlicha akademik va amaliy bilim sohalaridagi umumlashgan tushunchalar, qonuniyatlar, usullar va amaliy ko'nikmalarning sinergetik birlashuvi tushuniladi.

Integratsiya tushunchasini unga yaqin bo'lgan interdistiplinarlik (fanlararolik) va multidistiplinarlik (ko'p fanlilik) tushunchalaridan ajratib olish muhim:

Multidistiplinarlik: Talaba biror muammoni har xil fanlar nuqtai nazaridan o'rganadi, lekin fanlar bir-biri bilan chuqur kesishmaydi (masalan, "Ekologiya" mavzusini biologiya, kimyo va huquqshunoslik doirasida alohida-alohida o'rganish).

Interdistiplinarlik (Fanlararolik): Fanlar o'rtasida chegara bir oz yumshaydi, bitta fanning metodi ikkinchisida qo'llaniladi (masalan, biokimyo, ekonometrika).

Integratsiya: Fanlararo chegaralarning deyarli yo'qolishi, yangi yaxlit didaktik birlikning va yaxlit dunyoqarashning paydo bo'lishi.

Integrativ yondashuvning asosiy maqsadi - talabaning kognitiv (bilish) xaritasida bo'laklangan bilimlarni emas, balki dunyoning va kasbiy faoliyatning yagona, uzviy va tizimli modelini shakllantirishdir.

Integrativ yondashuv an'anaviy didaktikadan o'zining qator xususiyatlari va o'qitish mexanizmlari bilan tubdan farq qiladi. Oliy ta'lim amaliyotida ushbu yondashuv bir nechta ya'ni ta'lim mazmunining ko'p darajaliligi, kognitiv yuklamaning optimal taqsimlanishi va vaqt resurslarining tejaliishi, muammoli-konseptual didaktika, pedagoglar kooperatsiyasi kabi didaktik xususiyatlarda namoyon bo'ladi.

Integratsiya ikki asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi:

Gorizontal integratsiya o'quv kursi yoki bosqichida parallel o'qitilayotgan fanlar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlik masalan, dasturlashni o'rgatishda bir vaqtning o'zida chiziqli algebra va mantiqiy masalalardan foydalanish.

Vertikal integratsiyada bosqichma-bosqich, ya'ni fundamental fanlardan maxsus va amaliy fanlarga o'tishdagi uzviylik masalan, 1-kursdagi anatomiya bilimlarining 3-kursdagi xirurgiya amaliyoti bilan uzviy bog'lanishi.

An'anaviy ta'limda turli fanlarda bir xil tushunchalar har xil terminlar bilan qayta-qayta takrorlanadi. Integratsiyalashgan kurslarda bu takrorlanishlar yo'qotiladi va o'quv vaqti tejaladi. Tejralgan vaqt esa talabalarning amaliy va tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltiriladi. Integratsiyalashgan darslar shunchaki nazariy ma'ruza shaklida o'tmaydi. Ular odatda Muammoli ta'lim (Problem-Based Learning - PBL) shaklida tashkil etiladi. Dars markaziga bitta fundamental yoki kasbiy muammo qo'yiladi, talabalar uni yechish uchun turli fanlar resurslarini safarbar etadilar. Integrativ yondashuv o'qituvchidan ham tor doiradagi qobiqdan chiqishni talab qiladi. Amaliyotda ikki yoki undan ortiq katedra professor-o'qituvchilarining birgalikda dars va seminar mashg'ulotlarini olib borishi (binar va integratsiyalashgan darslar) eng samarali didaktik usullardan biridir.

Oliy ta'lim sifati va talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda integrativ yondashuv keng va ko'p qirrali funksional imkoniyatlarni taqdim etadi:

1. Gnoseologik (Bilish) funksiyasi
2. Metodologik funksiya
3. Konstruktiv (Amaliy-loyihalash) funksiyasi

4. Aksiologik (Qadriyatli-yo'naltiruvchi) funktsiya

5. Adaptiv va kasbiy mobillik funktsiyasi

Gnoseologik (Bilish) funktsiyasi talabalarda dunyoning yaxlit ilmiy manzarasini shakllantirishga xizmat qiladi. Integratsiya yordamida talaba voqea-hodisalarni uzviy emas, balki sabab-oqibat aloqadorligida anglaydi. U bilimlarning nisbiyligi va o'zaro to'ldiruvchanligini tushunadi. Metodologik funktsiya integratsiyalashgan ta'lim talabalarga universallashtirgan ilmiy va amaliy metodlarni beradi. Masalan, tizimli tahlil, modellashtirish, axborot-kommunikatsiya va matematik usullarni istalgan gumanitar yoki texnik sohada qo'llash ko'nikmasi rivojlanadi. Konstruktiv funktsiyasi zamonaviy mehnat bozori tayyor javoblarni biladigan emas, balki noaniq va kutilmagan vaziyatlarda yangi yechimlar yarat oladigan mutaxassislarni talab qilmoqda. Integrativ yondashuv talabalarda metakompetensiyalarni ya'ni bilimlarni qanday egallash va ularni yangi sharoitda qo'llash ko'nikmasi shakllantiradi. Aksiologik funktsiya fanlar tutashuvida ta'lim berish talabalarda mas'uliyat va ekologik/ijtimoiy fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, muhandislik fanlarini ekologiya va etika bilan integratsiyalash orqali bo'lajak muhandis faqatgina texnik loyiha yaratib qolmay, uning atrof-muhitga va jamiyatga ko'rsatadigan ta'sirini ham anglab yetadi. Adaptiv va kasbiy mobillik funktsiyasi fan va texnika shiddat bilan rivojlanayotgan davrda ko'plab tor mutaxassisliklar yo'qolib bormoqda, yangi gibridd kasblar (masalan, bioinformatik, neyromarketolog, IT-huquqshunos) paydo bo'lmoqda. Integratsiyalashgan tayyorgarlikdan o'tgan bitiruvchilar mehnat bozorida yuqori moslashuvchanlikka va kasbiy mobillikka ega bo'ladilar.

Oliy ta'lim muassasasi professor-o'qituvchisi integrativ yondashuvni o'z faoliyatiga tatbiq etishi uchun quyidagi pedagogik algoritmdan foydalanishi tavsiya etiladi:

1. Integratsiyalashgan kurs yoki dars natijasida talaba qanday umumlashtirilgan kompetensiyaga ega bo'lishi kerakligi aniq belgilab olinadi.

2. Dars markaziga qo'yiladigan umumlashgan tushuncha, hodisa yoki kasbiy muammo tanlanadi (masalan, ("Inqirozli vaziyatlarda boshqaruv")).

3. Tanlangan o'zak atrofida turli fanlardan (psixologiya, menejment, ekonomika, huquq) zarur bo'lgan nazariy va amaliy materiallar mantiqiy ketma-ketlikda yig'iladi.

4. Case-study, loyihalar metodi (Project-Based Learning), simulyatsiya va rolli o'yinlar kabi ta'lim shakllari tanlanadi.

5. Talabani bilimi alohida fanlar bo'yicha emas, balki muammoni kompleks yechish darajasiga qarab baholanadi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, oliy ta'lim sifatini oshirish, raqobatbardosh va keng dunyoqarashga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashda Integrativ yondashuvning roli va pedagogik ahamiyati juda katta.

Oliy o'quv yurtlarida ta'lim jarayonini integratsiyalash - bu shunchaki pedagogik tajriba emas, balki zamonaviy bilimlar jamiyatining obyektiv talabidir. Integrativ yondashuv talabalarga ilmiy bilimlarni yaxlit ko'rish, muammolarni tizimli tahlil qilish hamda o'zgaruvchan mehnat bozorida muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat olib borish imkonini yaratadi. Ushbu yondashuvni oliy ta'lim amaliyotiga tizimli va izchil joriy etish orqaligina biz kelajakning haqiqiy transformatsion yetakchilari va ekspertlarini tarbiyalashimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Drake, S. M., & Reid, J. L. (2018). Integrated Curriculum: Making Connections Across Disciplines. Alexandria, VA: ASCD.

2. Fogarty, R. J., & Pete, B. M. (2009). How to Integrate the Curricula (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

3. Huber, M. T., & Huttings, P. (2004). Integrative Learning: Mapping the Terrain. Washington, DC: Association of American Colleges and Universities (AAC&U).

4. Muslimov, N. A., & Qo'ysinov, O. A. (2015). Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishda integrativ yondashuv. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Muxamedov, M. X., & Pardayeva, X. A. (2019). Oliy ta'lim tizimida integratsiyalashgan darslarni tashkil etishning didaktik imkoniyatlari. Pedagogik ta'lim, 4(2), 45–52.
6. Shodmonova, Sh. S. (2021). Oliy ta'limda mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda integrativ-pedagogik texnologiyalar. Oliy ta'lim va innovatsiyalar, 1(3), 18–26.